

Povijest i filozofija kemije

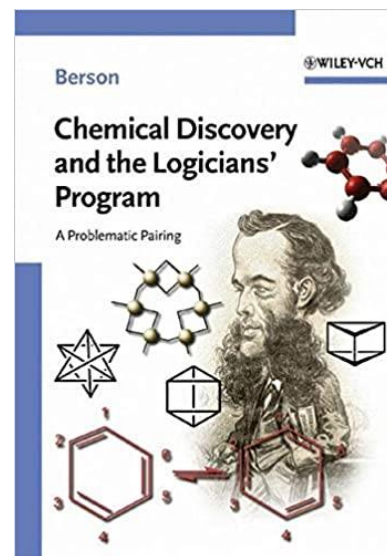
Predgovor: O nastavi, literaturi i ostalome

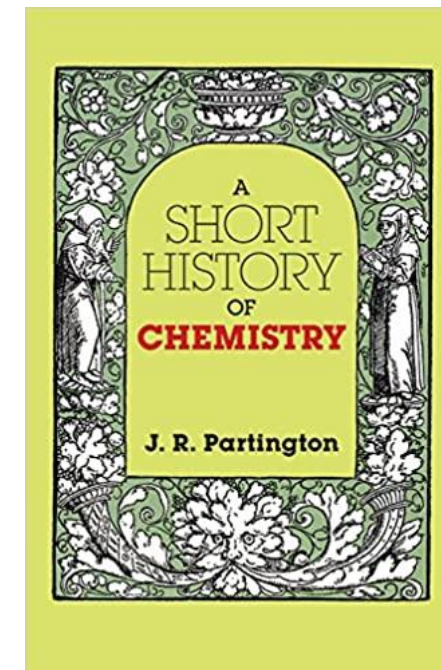
D. Grdenić, *Povijest kemije*, ŠK, Novi Liber, ZG, 2001.

H. Vančik, *Dvanaest predavanja iz filozofije kemije*, luHV, VŽ, 2017.

J. A. Berson, *Chemical discovery and the logician's program*, Wiley-VCH, Weinheim, 2003.

J. R. Partington, *A short history of chemistry* (bilo koje izdanje)

kroz semestar

- Tijekom semestra studenti će (uz predavanja) dobiti i niz (10-ak) članaka koji se bave detaljno nekim aspektima povijesti kemije kao obaveznu *Lektiru*. Dotične su dužni pročitati (s razumijevanjem). Članci, kao i prezentacije s predavanja, nalazit će se u Repozitoriju na mrežnoj stranici kolegija

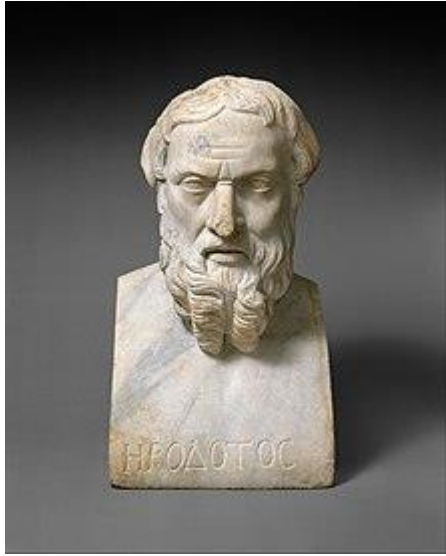
https://www.pmf.unizg.hr/chem/predmet/pfk_c

ispit

- Usmeni ispit koji se sastoji od studentovog 'referata' o jednome od članaka iz *Lektire* za kolegij (po vlastitom izboru) te daljnjeg razgovora o odabranome članku i općenito o gradivu kolegija.

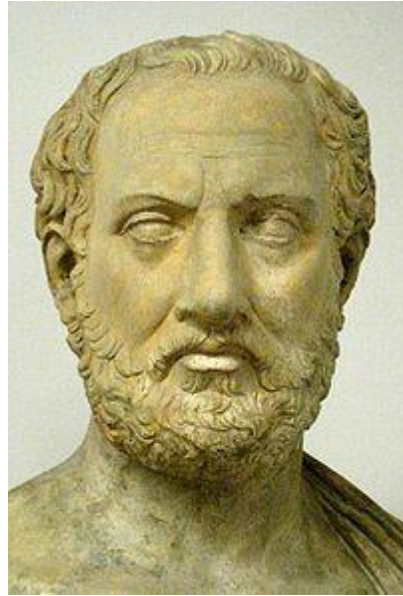
0. Povijest, filozofija, znanost

Povijest

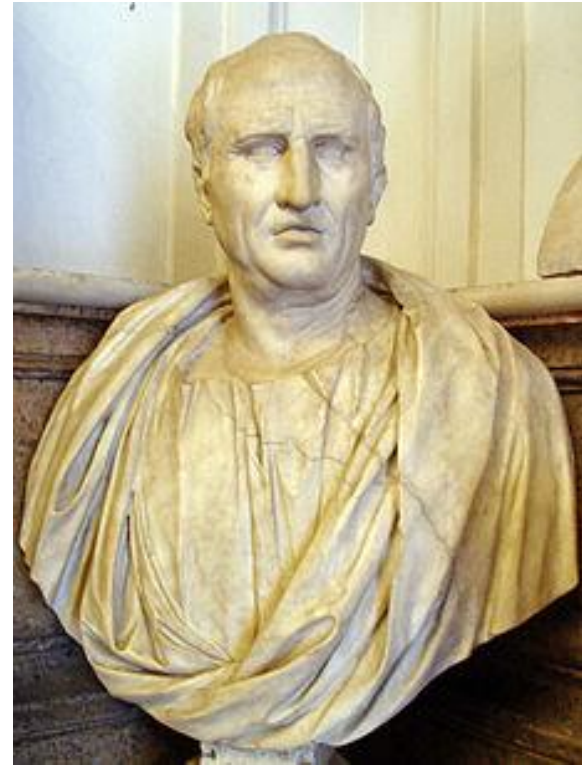
Herodot

(c. 484.–c. 425. p.n.e.)

Tukudid

(c. 460.–396.(?) p.n.e.)

Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?

(M. Tulije Ciceron, 106.–43. p.n.e.)

Filozofija

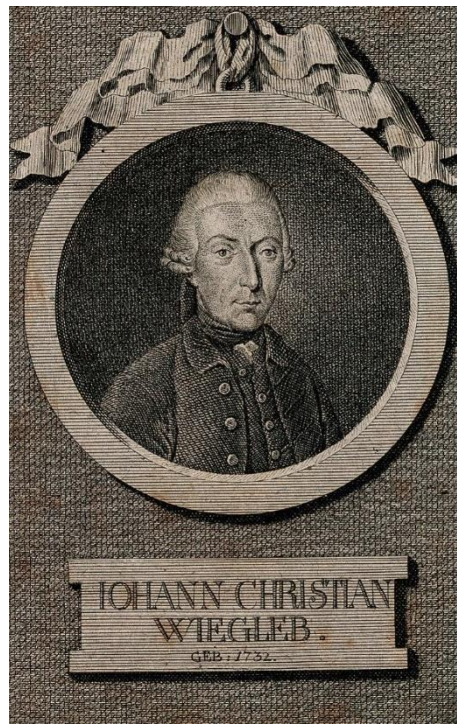

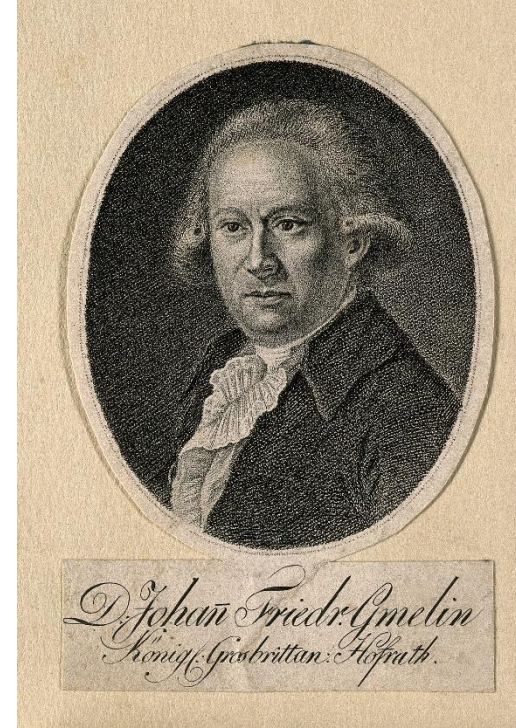

Povijest kemije

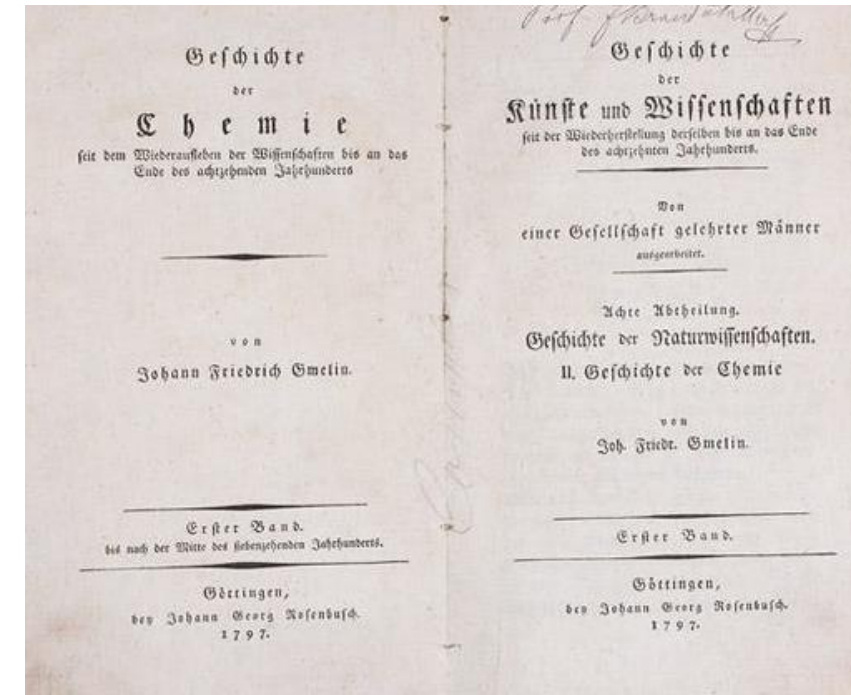
Johann Christian Wiegleb
(1732.–1800.)

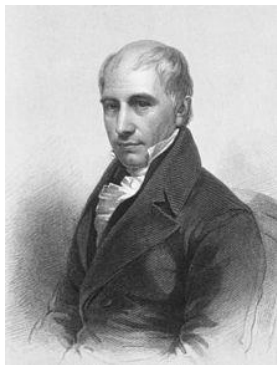
Johann Friedrich Gmelin
(1748.–1804.)

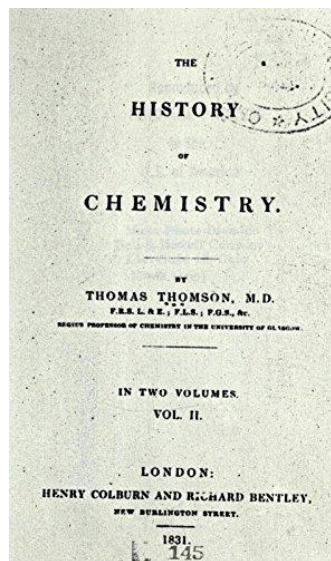
Torbern Olaf (Olof)
Bergman (1735.–1784.)

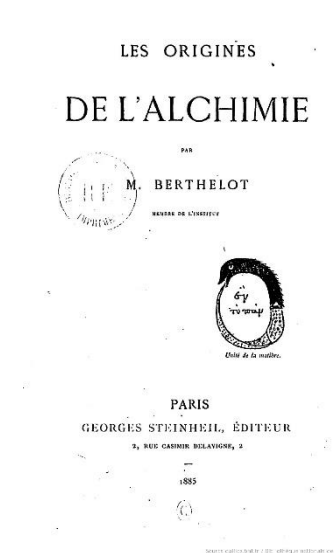
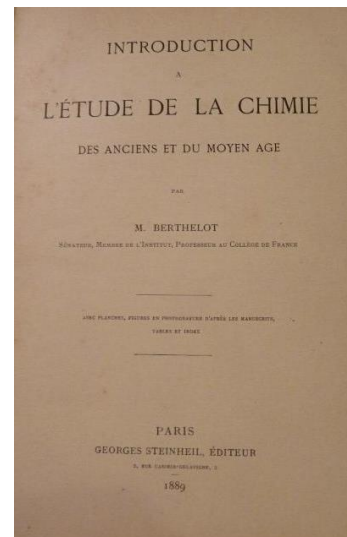

Thomas Thomson
(1773.–1852.)

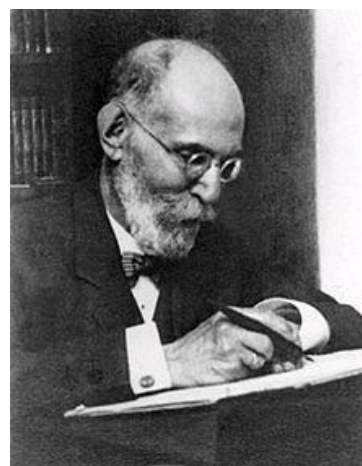
**Pierre Eugène
Marcellin Berthelot**
(1827.–1907.)

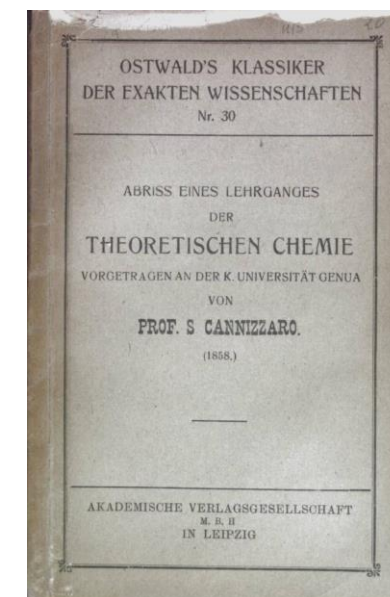
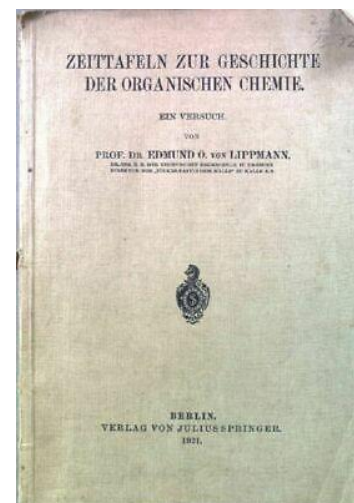
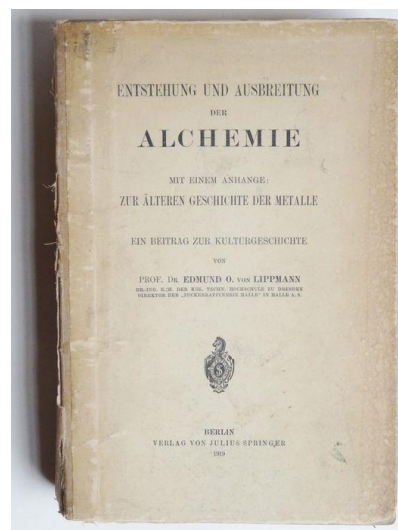
**Ernst Sigmund
Christian von Meyer**
(1847.–1916.)

**Hermann Franz
Moritz Kopp**
(1817.–1892.)

**Edmund Oscar
von Lippmann**
(1857.–1940.)

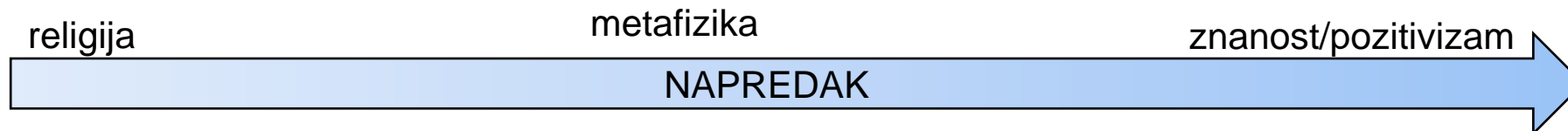
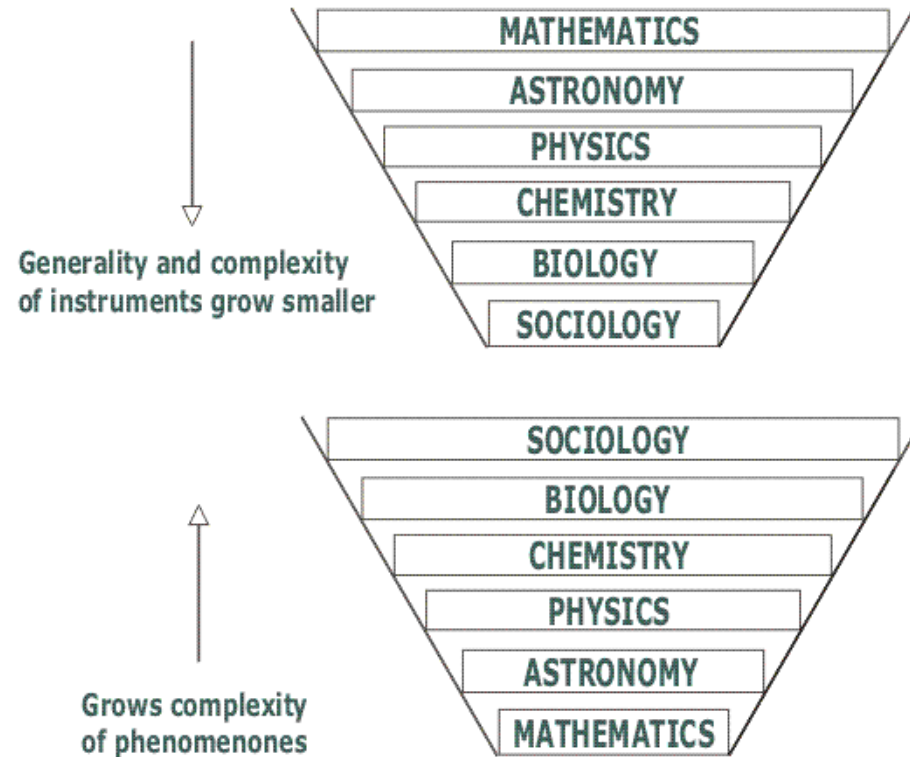

Ostwalds Klassiker

Filozofija znanosti

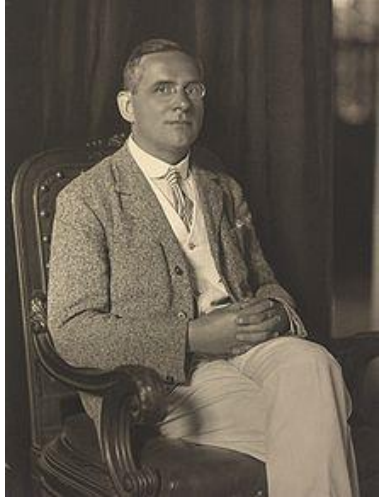

Isidore Marie **Auguste** François
Xavier **Comte** (1798.–1857.)

Filozofija znanosti – *Wiener Kreis*

Friedrich Albert **Moritz Schlick** (1882.–1936.)

Hans Reichenbach (1891.–1953.)

Rudolf Carnap (1891.–1970.)

Tractatus Logico-Philosophicus

By
LUDWIG WITTGENSTEIN

With an Introduction by
BERTRAND RUSSELL, F.R.S.

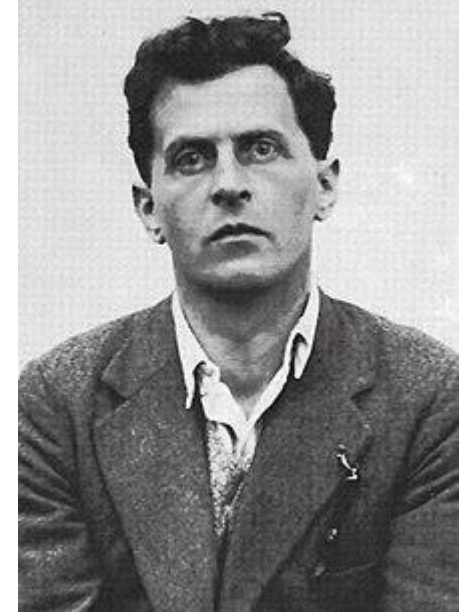

NEW YORK
HARCOURT, BRACE & COMPANY, INC.
LONDON: KEGAN PAUL, TRENCH TRUBNER & CO., LTD.
1922

Welche Thiere gleichen ein-
ander am meisten?

Kaninchen und Ente.

**Ludwig Josef
Johann Wittgenstein**
(1889.–1951.)

Kurt Friedrich Gödel (1906.–1978.)

Filozofija kemije

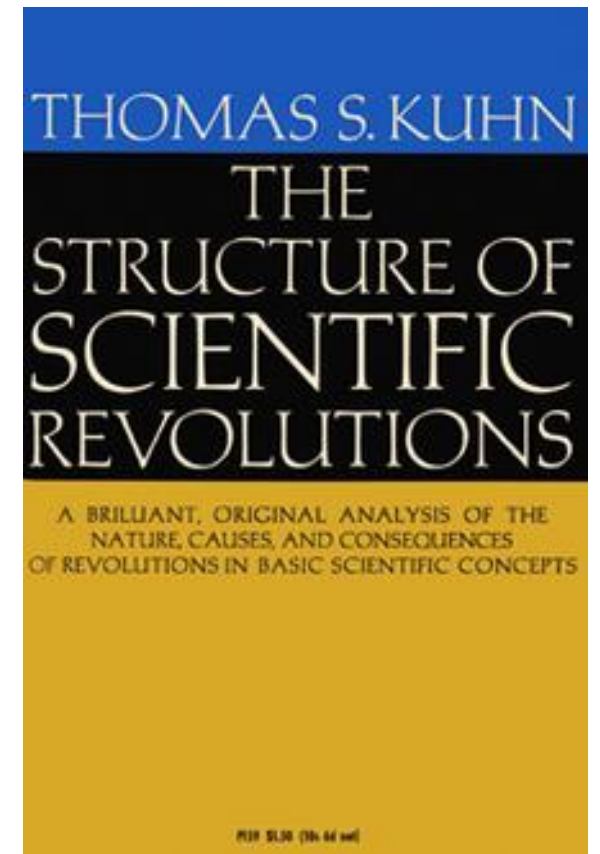
Friedrich **Wilhelm Ostwald**
(1853.–1932.)

Pierre Maurice Marie Duhem
(1861.–1916.)

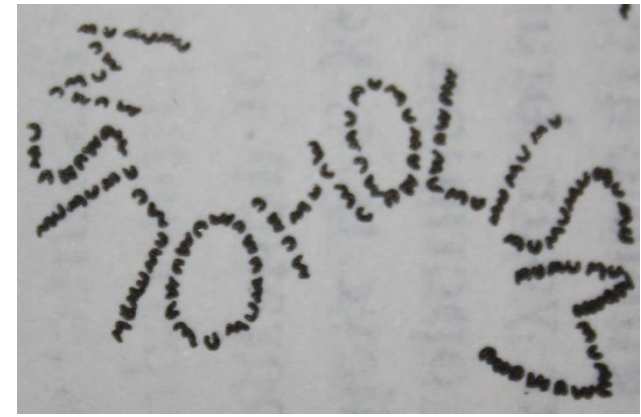
Thomas Samuel Kuhn
(1922.–1996.)

Je li kemija *samosvojna* znanost?

redukcionizam vs. holizam

Složenost sustava - emergencija

Na višim razinama kompleksnosti sustava pojavljuju se svojstva koja je nemoguće predvidjeti poznajući samo niže razine

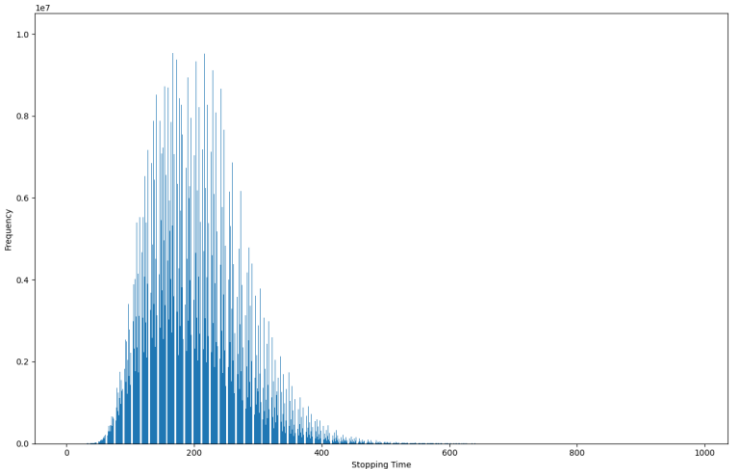
Svaka razina kompleksnosti je 'izolirana' od većine drugih razina (osim onih najbližih).

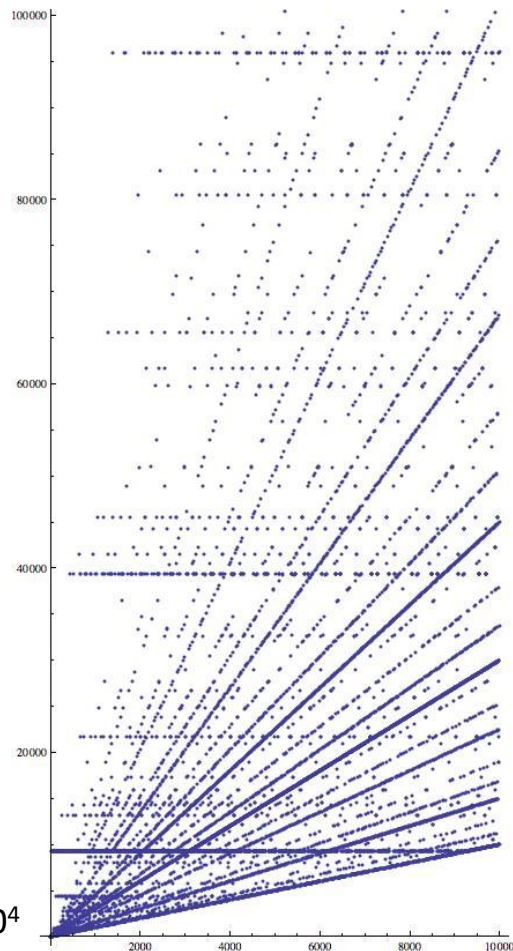
Jednostavan primjer: Collatzovi nizovi

$$f(n) = \begin{cases} n/2 & \text{ako je } n \text{ paran} \\ 3n + 1 & \text{ako je } n \text{ neparan} \end{cases}$$

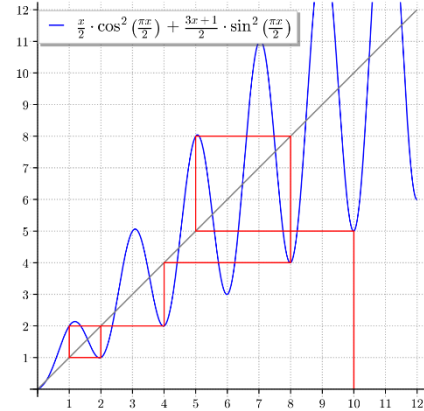
$$a_i = \begin{cases} n & \text{za } i = 0, \\ f(a_{i-1}) & \text{za } i > 0 \end{cases}$$

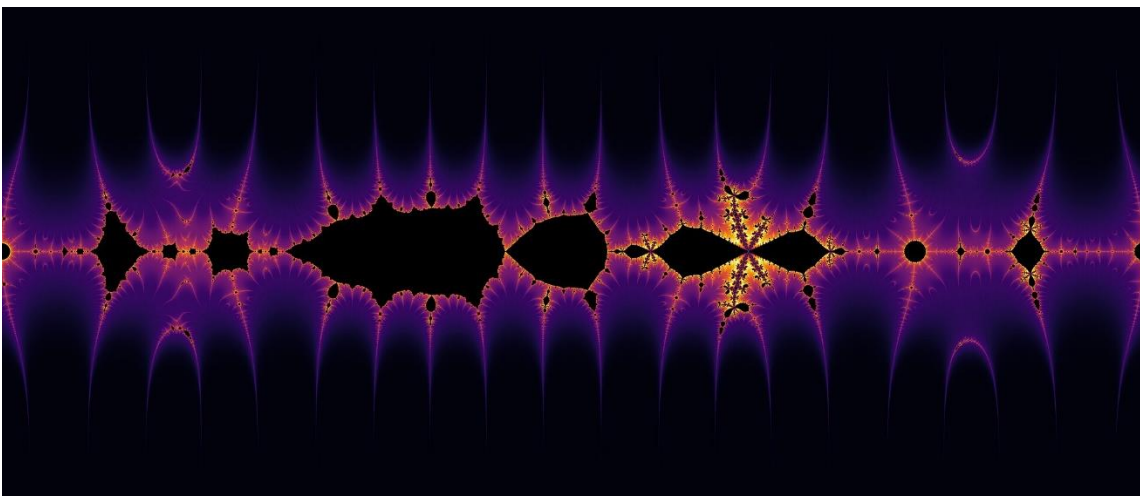
Učestalost broja članova niza za brojeve 1 to 10^9

Najveći član u nizu za za brojeve 1 to 10^4

Poopćenje u R

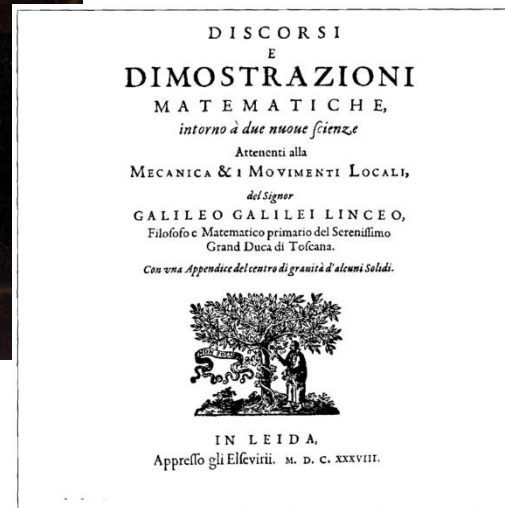
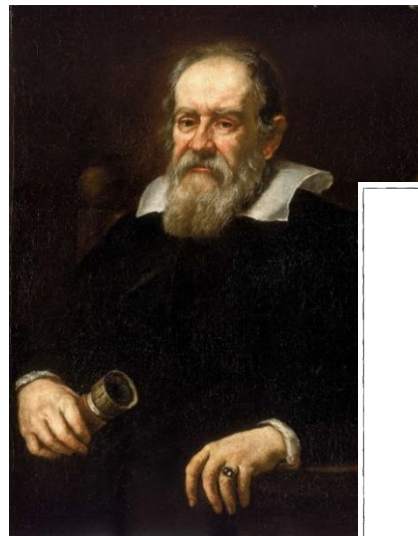
Poopćenje u C

Znanost

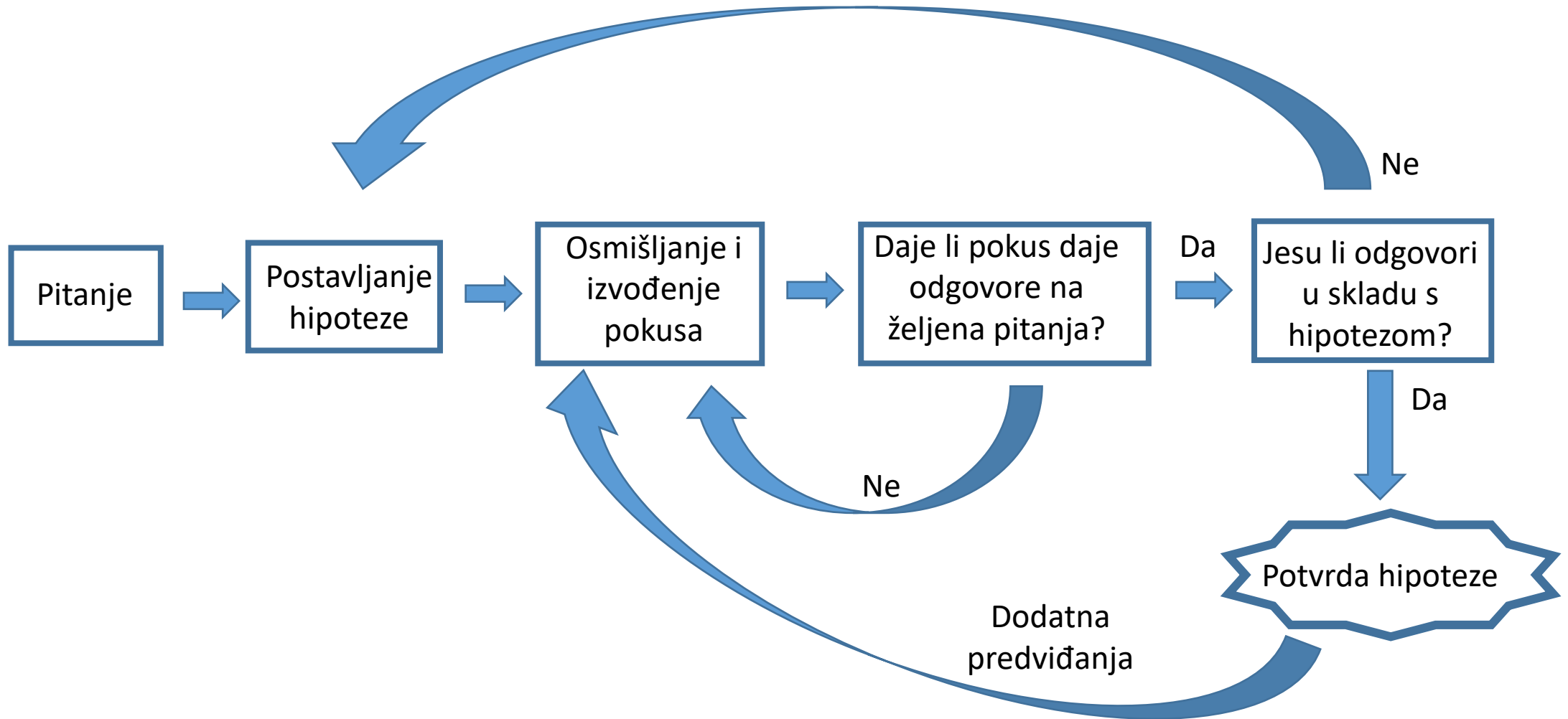
Znanost = igra koju jedan ili više igrača igraju sa svemirom prema zadanim pravilima (definiranim u XVII. st.)

Metoda za izučavanje svijeta, ne skup znanja o svijetu

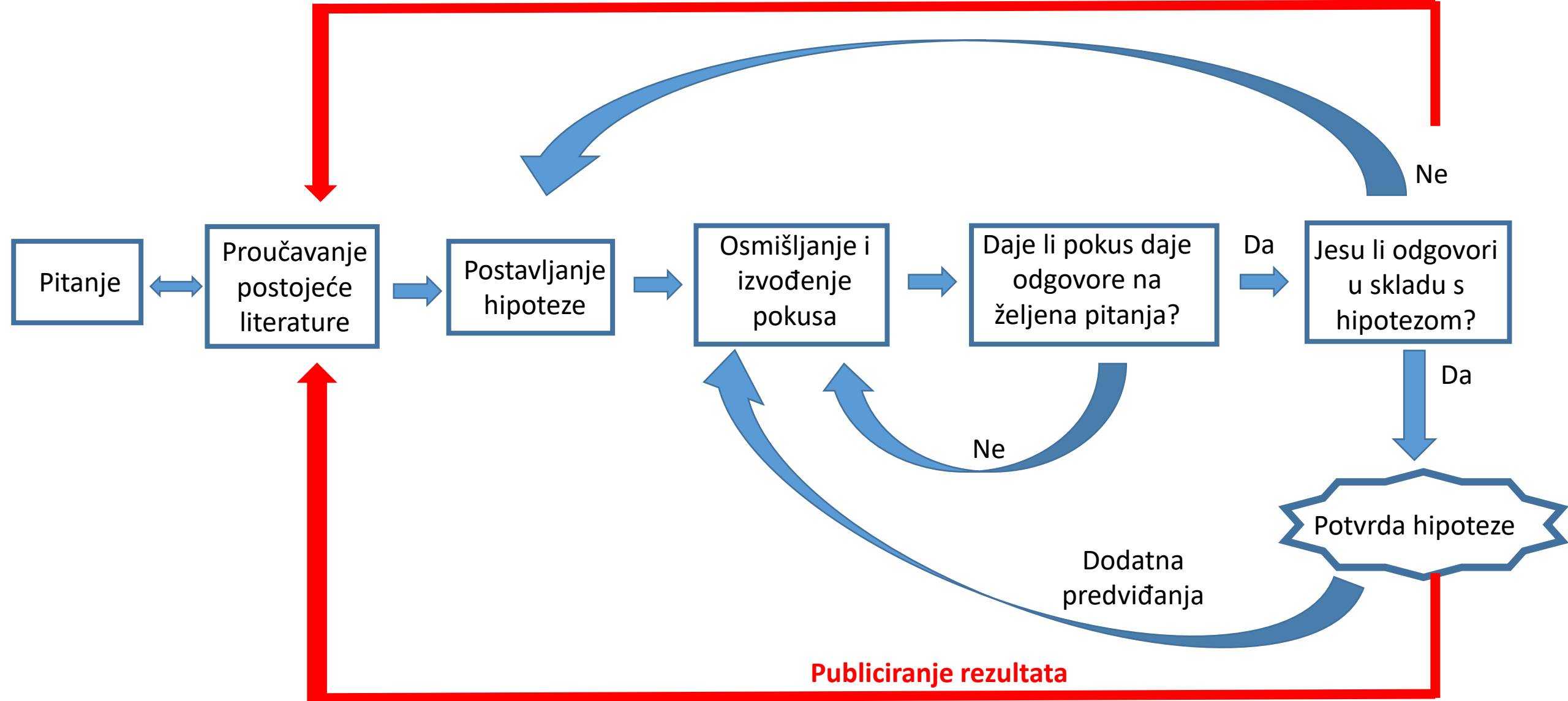

Pravila igre – znanstvena metoda

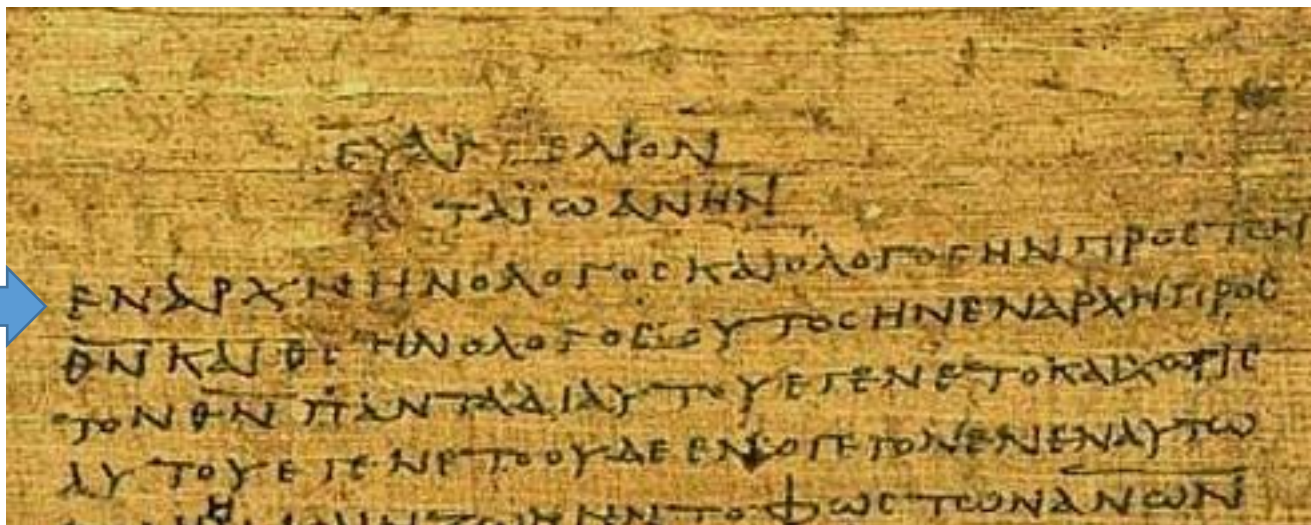

Pravila igre – znanstvena metoda

Publiciranje rezultata

Prije znanosti bijaše logika

Deduktivna metoda, ca. 4. st. p.n.e.

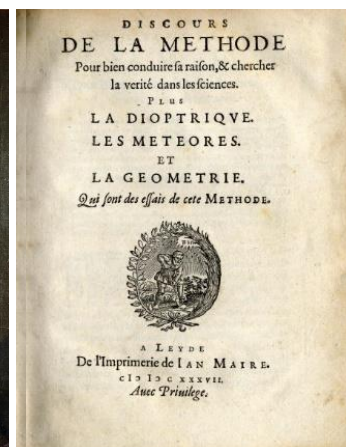
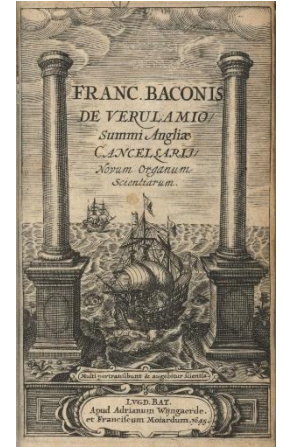
Sve mačke imaju četiri noge.
Moj pas ima četiri noge –
ergo, moja mačka je pas!

Induktivna metoda, XVII. st. (ca. 2 kilogodine kasnije)

Ja sam ptica i crna sam,
ti si ptica i crna si –
ergo, sve ptice su crne!

Aduktivna metoda, XIX. st.

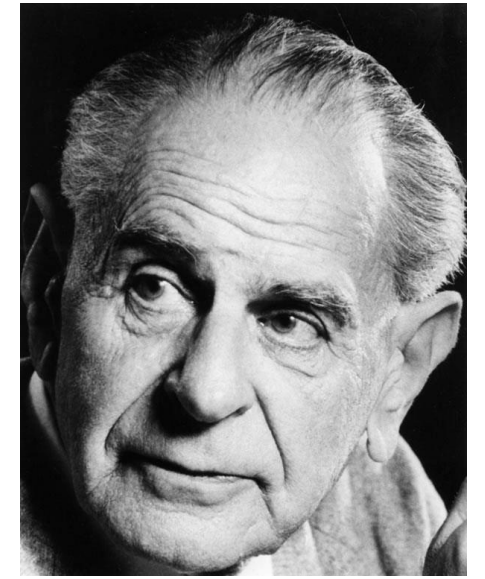
Ti si se spustio kroz dimnjak i sav si crn,
ja sam se spustio kroz dimnjak i sav sam crn,
ergo, netko je ulio crnu farbu u dimnjak!

Indukcija ili ne?

Problem indukcije: *Kad god netko umre, to nikad nisam ja*

Sir Karl Raimund Popper,
CH FBA FRS (1902.-1994.)

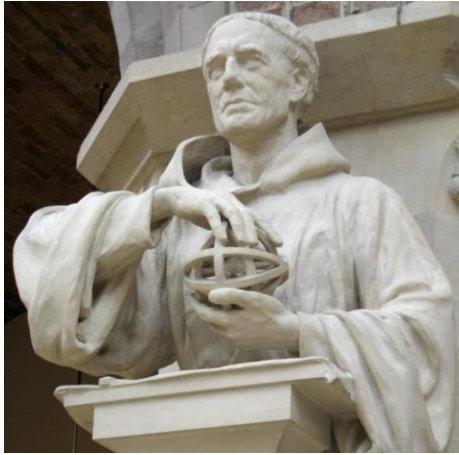

Münchhausenova trilema

Svaki se dokaz u konačnici svodi na

1. cirkularni argument (pretpostavka ili pretpostavka pretpostavke je dokaz pretpostavke),
2. regresivni argument (svaki dokaz zahtijeva dodatni dokaz, *ad infinitum*) ili
3. dogmatski argument, (dokazi počivaju na temeljnim aksiomima koji se ne dokazuju)

Izvori pogrešaka

Roger Bacon, OFM
(c. 1219/20–c. 1292)

Francis Bacon, 1. Vikont St. Alban,
PC, QC, 1561.–1626.)

Joseph Jastrow
(1863.–1944.)

QUATUOR OFFENDICULA

1. Težina autoriteta
2. Robovanja običajima
3. Vlast javnog mnijenja
4. Neznanje skriveno pod krinkom hinjene mudrosti

QUATUOR IDOLA

1. Idol plemena (off.3)
2. Idol kolibe (osobne i klasne predrasude)
3. Idol tržnice (neprecizna komunikacija)
4. Idol kazališta (off.1+4)

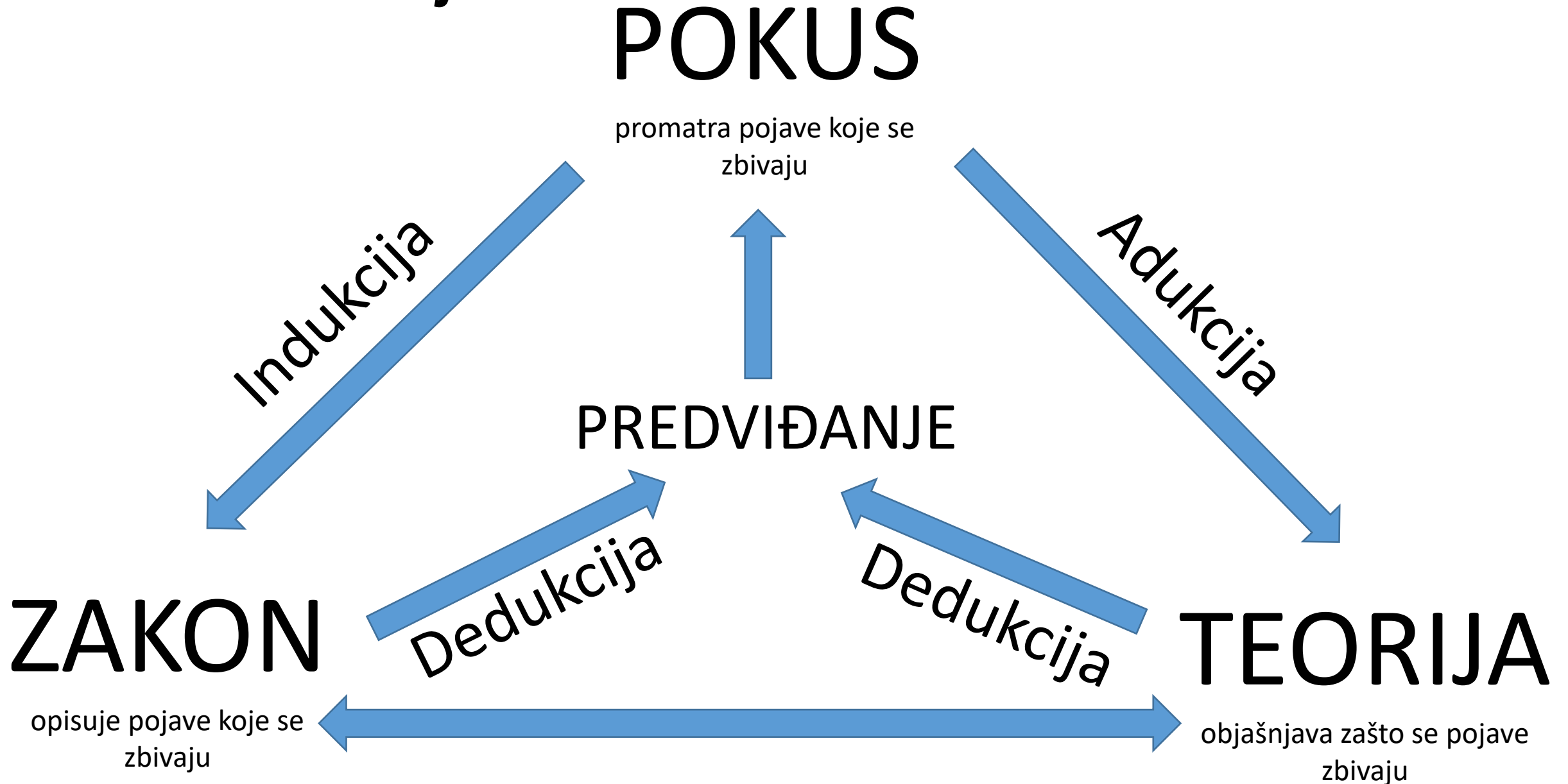
SUBJEKTIVNI i

1. Ego (projekcija sebe na okolinu)
2. Emocija
3. Fantazija

OBJEKTIVNI

1. Masa (*off.3*)
2. Shvaćanje (*idol 2*)
3. Kult (*off. 1+2; idol 4*)

Zakoni i teorije

Zakoni – fundamentalni i izvedeni

Indukcija

Dedukcija

- Fundamentalni zakoni:
  - Zakoni očuvanja (energije, količine gibanja, kutnog momenta, parnosti)
  - Zakoni temeljnih sila (Newton, Coulomb...)
  - Postulati kvantne mehanike
  - Stavci termodinamike (0.-2.)
  - Einsteinovi postulati
- Izvedeni zakoni:
  - Plinski zakoni (Boyle, Gay-Lussac, ...)
  - Zakoni elektrolize (Faraday)
  - Keplerovi zakoni (astronomija)
  - Zakoni nasljeđivanja (Mendel)
  - ...

Osnova
(aksiomi)
teorije

Teorije

PUNCH'S ALMANACK FOR 1882.

[December 6, 1881.]

„Teorija evolucije je samo teorija, ne činjenica”

Što znači riječ ‘teorija’?

Teorije – teorija vs. hipoteza

Hipoteza = pretpostavka (nešto što se ima dokazivati)

Teorija = sklop fundamentalnih (aksiomi) i izvedenih (teoremi) zakonitosti koji je konzistentan unutar sebe* i s dijelom svijeta koji opisuju.

= dobro obrazloženo objašnjenje nekog aspekta prirodnog svijeta, temeljeno na mnoštvu činjenica koje su opetovano potvrđivane opažanjima i eksperimentima.

* Nije moguće iz zadanih fundamentalnih zakonitosti (aksioma) logičkim putem mogu izvesti tvrdnju i njezinu negaciju

Znanstvenost teorije

- Znanstvena teorija ne smije biti *tautologija*.

Mora postojati izjava/predviđanje koja se može konstruirati unutar teorije, a čije će opažanje automatski opovrgnuti teoriju.

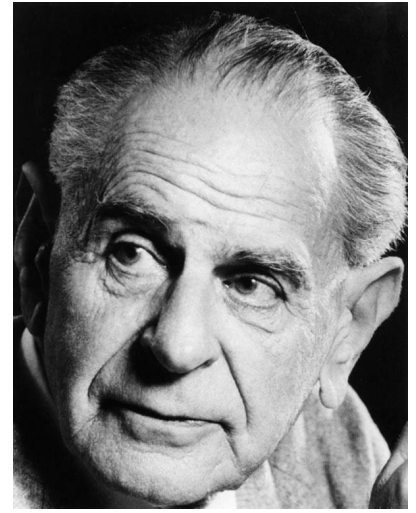
Teorija je to bolja što je lakše konstruirati takvu izjavu.

Primjer:

Th. 1.: Drveće je neinteligentno

vs.

Th. 2.: Drveće je inteligentno, toliko inteligentnije od nas da lako skriva svoju inteligenciju od nas.

Ispravnost teorije

- Teorija je ispravna ako/dok
  1. Objašnjava opažene pojave.
  2. Predviđanja napravljena temeljem teorije bivaju potvrđena

Kada se naiđe na opažanja koja nisu u skladu s teorijom to može ukazivati na skrivene varijable nepotpunost teorije ili njezinu nevaljanost.

Primjer:

Newtnova gravitacija i

1. nepravilnosti u orbiti Urana,
2. nepravilnosti u orbiti Merkura
3. brzina rotacije galaksija (cetrifugalna vs. gravitacijska sila) – **tamna tvar**

Korisnost teorije

- Teorija je koristna ako

Omogućava mnoštvo različitih predviđanja čime omogućava daljnji razvoj područja (čak i ako taj razvoj u konačnici sruši samu teoriju)

Primjer:

Flogiston

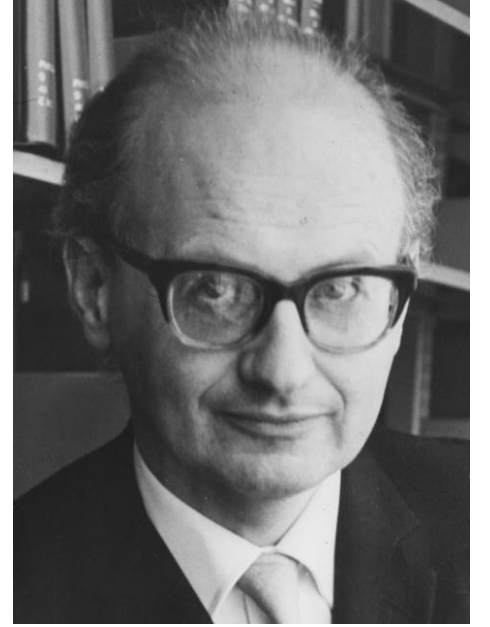

Zamjena stare teorije novom

- Da bi se općeprihvaćena teorija zamijenila novom, nova teorija mora biti
  1. Znanstvena
  2. Ispravna/ispravnija od stare – mora objašnjavati **sve** što objašnjava stara kao i dotane pojave/opažanja
  3. Korisna – mora omogućavati daljnji razvoj područja
  4. Mora se svoditi na oblik stare teorije u posebnim slučajevima (npr. kvantna mehanika postaje klasična za $l \gg \lambda$, relativnost pri $v \ll c$ ...)
  - (5. Često je također potrebna i smjena generacija...)

Otpor teorija prema promjeni

- Skupine teorije zajedno čine znanstvene programe – centralne (općenite) teorije + specifične (pomoćne) hipoteze
- Pomoćne hipoteze 'brane' centralnu teoriju od 'pada' na Popperovom testu – pomoćne hipoteze se mogu mijenjati, centralna teorije se napušta samo ako se napušta cijeli program (promjena paradigme -> revolucija)

Imre Lakatos (Avrum Lipsitz)
(1922.-1974.)

Znanstvenost teorije:

"A given fact is explained scientifically only if a new fact is predicted with it... The idea of growth and the concept of empirical character are soldered into one."

The Methodology of Scientific Research Programmes, 1978.

Razdvajanje žita od kukolja

– prepoznavanje *sumnjivih* teorija (i hipoteza)

- Je li teorija u skladu s osnovnim znanstvenim principima?
- Koliko ima slobodnih parametara u teoriji?
- Koliko teorija objašnjava – objašnjava li dovoljno ili pak tvrdi da objašnjava previše?
- Rabi li valjanu logiku i na kojoj je logika razini?
- Rabi li se valjano statistika?
- Rabi li se valjano specifična metodologija danog područja
- Je li u skladu sa zdravim razumom?
- Predstavlja li *najjednostavnije* rješenje problema?

Dico ergo ad qñem q
qz pluralitas
non est ponenda sine necessitate ⁊ non
ē necessitas quare debeat poni tñus dī
secretum mensurās motum angeli. naz

Razdvajanje žita od kukolja

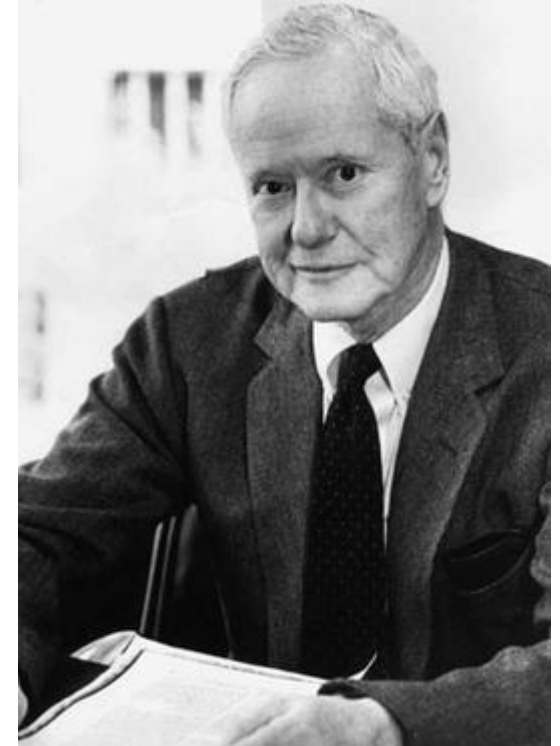
– o zagovornicima teorijâ (i hipoteza)

- Tko je postavio teoriju (je li predlagač kvalificiran za iznošenje teorije u dotičnom području)?
- Koliko je predlagač (ili njegovi pobornici) emotivno vezan za svoju teoriju?
- Koliko i kako se referenciraju na istraživanja/rezultate drugih istraživača?
- Ima li zagovarač kakav politički/vjerski/financijski program koji slijedi?

Znanstveni etos

CUDOS:

- **C**ommunism,
- **U**niversalism,
- **D**isinterestedness,
- **O**rganized **S**kepticism

Robert King Merton
(Meyer Robert Schkolnick)
(1910.-2003.)

Pseudoznanost

- Skup tvrdnji, vjerovanja i postupaka koji su prividno znanstveni i temeljeni na činjenicama, ali se ne pridržavaju znanstvene metode (npr. hipoteze se zadržavaju i nakon što su eksperimentalno opovrgnute) i Mertonovih normi
- Često uključuje kontradiktorne i pretjerane tvrdnje koje se potvrđuju navođenjem probranih opažanja koja su u skladu s tvrdnjom (zanemarujući ona koja nisu)
- Bez sustavne metodologije provjere hipoteza
- Neotvorena prema evaluaciji (neovisnih) stručnjaka
- Koristi (prividno) stručni jezik – znanstveni termini, upotrijebljeni u značenju različitom od striktnog (znanstvenog), ali na način da to ne bude očito, te neprecizno i metaforičko izražavanje koje često u (površnog) slušatelja pobuđuje dojam dubokoumnosti.

Od sljedeće dvije rečenice, jedna je izjava *new-age* gurua, a druga je računalno generirani nasumični niz riječi.

Koja je koja?

1) „Skriveno značenje transformira neusporedivu apstraktnu ljepotu.”

(izv. “Hidden meaning transforms unparalleled abstract beauty.”)

2) „Pažnja i namjera su mehanika manifestacije.”

(izv. “Attention and intention are the mechanics of manifestation.”)